

The influence of ancient east religious and philosophical teachings on the doctrine of sufism (in the example of the Zoroastrian religion)

Alisher KHAKIMOV¹

Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 2022

Received in revised form

15 January 2023

Accepted 25 February 2023

Available online

15 March 2023

Keywords:

Ancient Iran,
Turan,
Zoroastrianism,
fire worship,
Persian Salman Farsia,
Christianity,
Tajalli,
Sufism,
Mazdaism.

ABSTRACT

This article reveals that religions and philosophies that have arisen in the history of mankind and which, although not called "Sufism", contain ideas and beliefs similar to Sufism and mysticism. After all, it has been proven that mystical tones are the philosophical views of each religious teaching, and the answer is given to the question of why it is necessary to look for the influence of various religious teachings from Sufism. The commonality is implied in the fact that there is a commonality between the holy books – the Torah, the Psalms, the Injil and the Holy Quran. But different sects, schools of thought and philosophical currents within religions are created by people, imitation, repetition and experience are in things created by people. Therefore, it was concluded that the commonality and similarity of the philosophical and mystical schools that arose at different times and in different places, in the structure of different religious teachings, is not an anomalous or accidental phenomenon. It is explained that all philosophical and gnostic teachings can be a source of each other, influence each other or enrich each other.

2181-1415/© 2023 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss2/S-pp72-77>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Doctor of Philosophy (PhD), Acting Associate Professor, Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi

Қадимги шарқ диний-фалсафий таълимотларининг тасаввуф таълимотига таъсири (Зардуштийлик дини мисолида)

Калит сўзлар:

Қадимги Эрон,
Турон,
зардуштийлик,
оташпарастлик,
Салмони Форсий,
масиҳийлик,
тажалли,
тасаввуф,
маздояснолик.

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада инсоният тарихида вужудга келган динлар ва фалсафий таълимотлар ва таркибида “тасаввуф” деб аталмаган бўлса-да, тасаввуф ва ирфонга ўхшаган ғоялар ҳамда ақидалар мавжуд эканлиги очиб берилган. Зеро, ирфоний оҳанглар ҳар бир дину таълимотнинг фалсафий қарашлари эканлиги исботланиб, тасаввуфдан турли дин таълимотлари таъсирини излашга не ҳожат, деган жавоб берилган. Муқаддас китоблар – Таврот, Забур, Инжил ва Қуръони Карим ўртасида умумийлик мавжудлиги назарда тутилган. Лекин динлар таркибидаги турли мазҳаб маслаклар ва фалсафий оқимларни инсонлар яратганлиги, инсон томонидан яратилган нарсада тақлид, такрор ва тажриба бўлади. Демак, турли замон ва маконларда турли диний таълимотлар таркибида пайдо бўлган фалсафий-ирфоний мактаблар ўртасидаги умумийлик ва ўхшашлик ғайритабиий ёки тасодифий ҳодиса эмас, деган хулосага келинган. Барча фалсафий-ирфоний таълимотлар бир-бирига манба бўлиши, таъсир кўрсатиши ё бир-бирини бойитиши мумкинлиги изоҳлаб берилган.

Влияние древневосточных религиозно-философских учений на учение суфизма (на примере Зороастрийской религии)

Ключевые слова:

Древний Иран,
Туран,
зороастризм,
поклонение огню,
персидский Салман
Фарсии,
христианство,
таджалли,
суфизм,
маздеизм.

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрывается, что религии и философские учения, возникшие в истории человечества, и которые хотя и не называются «суфизмом», содержат в себе идеи и догмы, сходные с суфизмом и мистицизмом. Ведь доказано, что мистические тона являются философскими воззрениями каждого религиозного учения, и дан ответ на вопрос, почему необходимо искать влияние различных религиозных учений на суфизм. Общность подразумевается в том, что есть что-то общее между священными книгами – Торой, Псалмами, Евангелие и Священным Кораном. Но разные секты, школы мысли и философские течения внутри религий, приведут к подражанию, повторению и переживанию того, что создано людьми. Поэтому был сделан вывод, что общность и сходство философско-мистических школ, возникших в разное время и в разных местах, в структуре разных религиозных учений не является аномальным или случайным явлением. Объясняется, что все философско-гностические учения могут быть источником друг друга, влиять друг на друга или обогащать друг друга.

Қадимги Эрон ва Турон заминда қадимги даврлар – пешдодийлар замонида эрамизнинг V асригача мавжуд бўлган барча динлар – маздояснолик, меҳрпарастлик, оташпарастлик, зардуштийлик, Моний ва Маздак таълимотлари мазмун ва моҳият жиҳатдан бир-бирига узвий боғланган ҳолда шаклланган ва шубҳасиз, бу таълимотлар таркибида фалсафий-ирфоний дунёқарашлар ҳам мавжуд бўлган.

Тасаввуф Хуросон ва Мовароуннаҳр халқлари, яъни ажамийлар томонидан яратилган диний-фалсафий таълимот дейилса, хато бўлмайди [1]. Бунга тасаввуфнинг илк намоёндалари – Иброҳим Адҳам, Шақиқ бинни Иброҳим ва Ҳотам бинни Унвоннинг ажамийларга мансуб бўлганликлари ва тасаввуфнинг кейинги тараққиёт босқичларида муҳим ўрин тутган бир қанча силсила ё фирқаларнинг (“ҳакимия, форсия, адҳамия, чиштия, суҳравардия, мавлавия, яссавия, нурбахшия, сафавия, неъматуллоҳия, кубравия, иғтишошия, ҳожагон, қодирия, нақшбандия” [2:76]) асосчилари хуросонлик ва мовароуннаҳрлик эканлиги сўзимизнинг далилидир.

Таниқли эронлик тасаввуфшунос олим Абдулҳусайн Зарринқўбнинг фикрича, тасаввуф Хуросон ва Мовароуннаҳр халқлари дидига мос таълимотдир. Чунки “сосонийлар ҳукмронлигидан олдин ҳам маздояснолик ва Зардуш таълимотлари, Авесто матнларида баъзи бир ирфоний унсурлар мавжуд бўлган ва бу ҳолат эронийларнинг сўфийлик расму русуми ва ақидаларини қабул қилиб олишлари учун маънавий муҳит сифатида хизмат қилган” [3:2]. Зарринқўб зардуштийлик динининг тасаввуфга қай йўсинда таъсир ўтказганини қуйидагича изоҳлайди: “Унинг исломга қарши бўлмаган кўпгина ақойиду русумлари янги динни (ислом) қабул қилганлар билан бирга исломга ўтди ва хурофот ва эски суннатлари сифатида исломий фирқаларга таъсир ўтказди. Шиъийлар, мўътазалийлар ва бошқаларни ҳам ўзига тортган бу таъсирланишдан сўфийларнинг четда қолиши мумкинмиди?”. Дарҳақиқат, бунини сосонийлар сулоласи даврида расм бўлган иккита дин – зардуштийлик ва масиҳийлик таълимотини ўрганган ва бу икки таълимот қоришмасини ўзида мужассамлаштирган Салмони Форсий (Муҳаммад (с.а.в)нинг саҳобаларидан, ислом динини қабул қилган биринчи форс эди [4]) мисолида ҳам кўриш мумкин. Салмон Форсий аввал зардуштийлик, сўнгра масиҳийлик динларига эътиқод қилиб, ислом дини жорий бўлгандан сўнг исломга кирди ва расулуллоҳнинг энг яқин саҳобаларидан бирига айланди. Табиийки, ислом маданиятида зардуштийлик ва масиҳийликнинг бир-бирига ҳамоҳанг ақида ва расм таомиллари мавжуд эди. Ислом дини тасаввуфнинг асосий сарчашмаси саналган тақдирда Салмон Форсий ва ўша даврда унга ўхшаб иккита ё учта диннинг таълимини олган минглаб кишилар орқали зардуштийлик ақидаларининг аввал исломга динига, сўнгра ислом дини орқали тасаввуфга ўтиши табиий эди. Бундан ташқари Салмон Форсий тасаввуф аҳли учун аҳамиятсиз шахс эмас эди. Биланс, “тасаввуф аҳли чор ёри узом ва Расулуллоҳнинг яқин саҳобаларидан Салмони Форсий билан Имом Жаъфари Содиқни сўфийлик ва валийлик хислати кўринган улуғ инсонлар сифатида тилга олади [5:16]”. Тасаввуфнинг кўпгина силсилалари, жумладан, нақшбандия силсиласи Салмон Форсий орқали Расулуллоҳга бориб уланади.

Руҳнинг жисм(модда)га нисбатан муқаддамлиги ва хусусан, азалда Муҳаммадий (с.а.в.) тажаллийси ислом адабиётида қуйидагича тасвирланган: “Чун Одам алайҳиссалом ўрнидан турди, Ҳақ Таоло Фирдавсдан зару жавоҳир ва

қизил зардан ясалган тожу қулоҳ билан ясантирган тахт келтиришни буюрди. Ва бу тожли қулоҳни бошига кийишга амр этди ва тахтга ўтирғизди. Чун тахтга ўтирди. Унинг пешонасида бир нур пайдо бўлди. Бу Муҳаммад Мустафо (с.а.в.) нури эрдик, тажаллий (арабча: تجلي пл. ҳ. тажаллият деб аталади) – ислом динида: “теофания”, илоҳнинг бу ёруғ дунёда намоён бўлиши) [6] эди [7:16]”. “Авесто”да ҳам худди шунга ўхшаш қисса бор. “Бағон-Яшт” (Ясно 1-4/19)да Аҳурамазда (парвардигор)нинг Зардушт Спантамину билан оламни яратишидан олдин сўзлангани ҳақида ишорат мавжуд. Шу йўл билан Зардушт руҳониятнинг барча моддий ва маънавий омиллардан қадимийлиги таъкидланган. Шунингдек, Авестонинг бошқа бир жойида (Ясно 5-24) ҳали туғилмаган одамларнинг нурлари ҳақида гап боради.

Бу икки мавзу сўфийларнинг мийсоқи аласт (Аллоҳ ва инсон орасидаги алоқа), ишқу маърифат ва нури Муҳаммадийнинг коинотга нисбатан қадимийлиги ҳақидаги фикрларини эслатади. Тасаввуф аҳли назарида Расули акрам Муҳаммад (с.а.в.) ҳазратлари энг Комил Инсон сифатида гавдаланган ва шунинг учун ҳам у кишини тариқатнинг пешвоси, маърифатнинг айнаи ўзи деб билганлар.

Зардуштийлик таълимоти ва ислом динида яна бир қанча ҳайратомуз ўхшашликлар борки, бу зардуштийлик ойини ва тасаввуф таълимоти ўртасидаги робитанинг (арабча сўз бўлиб, боғланиш маъносини англатади) [8:202] нечоғлик устуворлигидан далолат бериб туради:

- ҳар иккала динда ҳам яккахудолик, яъни аҳадиятдан мужда берилади;
- ҳар иккала динда ҳам қиёмат кунидан дарак берилади;
- ислом динида охир замон Маҳдийси ва зардуштийлик ойинида Сушиёт

одам ва олам халоскори сифатида зухур этадилар;

ҳар иккала диннинг шариати адолат (ростлик ва поклик) асосида қурилган.

Тасаввуфнинг биринчи камолот босқичи “шариат” деб аталади. Шариат деганда ислом дини амр ва наҳй этган аҳком назарда тутилади. Демак, юқорида зикр этилган унсурлар тасаввуфнинг бошланғич қисмида мавжуд. Зардушт таълимотидаги Инсоннинг эзгулик манбаи (Ахуро) билан доимий ҳамкорликда бўлиши тасаввуфдаги Инсоннинг Худо билан боғланиш масаласини эслатади. Бундан ташқари, “ғайб олами ва моддий олам ҳақидаги тасаввурот ҳам Зардушт таълими орифлар таълими билан яқин эканлигини кўрсатади” [9:26].

Авесто таълимотига кўра охир-оқибатда жаҳон хок (тупроқ дунёси) билан жаҳонни пок (нур дунёси) ва шаётон (ёмонлик, зулмат) мавжудлиги, жаҳаннам устида кўприк (исломда “Сирот”, зардуштийликда “Чинвот”) борлигини назарда тутсак, бу иккала дин ўртасида, моҳият жиҳатдан яқинлик ва сезиларли даражада муштараклик мавжудлиги ҳақидаги фикрга ҳеч қандай шак-шубҳа қолмайди. Саид Насафийнинг қайд қилишича, “зардуштийлик динида даражаларни ўтиш ва сайр этиш “Ардойи Вийрофнома” достонида акс эттирилган [10:35]. Айнан худди шундай ҳолат, яъни солиқ(тариқат йўловчиси)нинг ҳақиқатга етишиш йўлида водий (даража)ларни руҳоний риёзат билан ўтиши (қушлар тимсолида) форсий адабиётда Атторнинг “Мантиқ ут-тайр” ва туркий адабиётда Навоийнинг “Лисон ут-тайр” дostonларида ажойиб тамсил ва талмехлар орқали ифода этилган.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, тасаввуфнинг хонақоҳ расму одоби ва меҳрпарастликнинг ғорларда ўтказиладиган маросимлари ўртасида ҳам умумийлик мавжуд. Хуросону Мовароуннаҳр заминида шаклланган тасаввуфдан

келиб чиққан жавонмардлик ҳаракатининг вужудга келиши ҳам тасодифий ҳодиса эмас. Зеро зардуштийлик динида ҳам тасаввуф жавонмардларига ўхшаган мардлар – сарбозлар жасурлик, покдиллик ва вафодорликни шиор қилиб, ўзгалар саодатини ўз шахсий манфаатларидан устун қўйиб, агар лозим бўлса эзгулик йўлида жон фидо этишни муқаддас бурч деб билганлар.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Холмўминов Ж.М. (2022). “Қиёсий тасаввуфшунослик” – Тасаввуф тарихи ва фалсафаси доирасидаги янги фан сифатида. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5), 194–213.
2. Комилов Н. Тасаввуф. Биринчи китоб. – Тошкент.: “Ёзувчи”, 1996. – Б. 76.
3. Абдулхусайн Зарринқўб. Жустужў дар тасаввуфи. Эрон, Душанбе.: “Ирфон”, 1992. – Б. 2.
4. <http://wikipediya.ru.org/wiki/> Салман_аль-Фарсий. Мурожаат қилинган сана 06.02.2023.
5. Комилов Н. Тасаввуф. Биринчи китоб. – Тошкент.: “Ёзувчи”, 1996. – Б. 16.
6. <http://wikipediya.ru.org/wiki/> Tajalli.
7. Қисас ул-анбийё. Душанбе: “Ориёно”, 1991. – Б. 16.
8. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Тасаввуф ҳақида тасаввур. – Тошкент.: “HILOL-NASHR”, 2022. – Б. 202.
9. Абдулхусайн Зарринқўб. Жустужў дар тасаввуфи. Эрон, Душанбе.: “Ирфон”, 1992. – Б. 26.
10. Саид Нафисий. Сарчашмаи тасаввуф дар Эрон. – Техрон, – Б. 35.
11. Olimjanovich X.A. (2023, January). Моний таълимоти ва тасаввуф ўзига хос ўхшашлик ва фарқлар. In *Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies* (Vol. 2, No. 1, PP. 244–251).
12. Nazarovich S.A., & Olimjanovich X.A. (2022). Features of preventing metamorphosis of spiritual and moral values in the virtualization of public life. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 14(7).
13. Sanakulov A.N. (2019). Maintenance of the world outlook security in the information society. *Социосфера*, (4), 54-57.
14. Санакулов А.Н. (2022, January). Выработка информационного иммунитета-как залог повышения информационной культуры людей. In *Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference* (Vol. 2, No. 1).
15. Абсатторов Б.М. (2022). Тасаввуф-ўз-ўзини такомиллаштириш ва ҳақиқатни билиш йўли сифатида. *Gospodarka i Innowacje*, 30, 167-173.
16. Khakimov A. (2021). The role of political and legal culture in ensuring civic responsibility in society. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, 1(1.2 Historical sciences).
17. Nizomi A.B.M., & Al-Khorazmi K.A.O. (2022). Sufism as a way of self-implementation and knowledge of the truth. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(11), 199-204.
18. Qaxxorova M. (2022). Биоэтика инсон ҳаётининг фаолиятининг амалий фалсафаси сифатида. *NamDU*.
19. Qaxxorova M. (2022). Жадидчилик таълимотида жамият муҳитини ахлоқий меъёрлаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари. Теория и практика современной науки.

20. Qaxxorova M. (2022). Ma'naviy tarbiya strategiyasi. Ўзбекистон халқаро ислом академияси нашриёт-матбаа.
21. Mamarasulovich A.B. (2022). Religious and philosophical aspects of human moral development. Conferencea, 197-201.
22. Nizomi A.B.M., & Al-Khorazmi K.A.O. (2022). Sufism as a way of self-implementation and knowledge of the truth. Asian Journal of Multidimensional Research, 11(11), 199-204.
23. Абсатторов Б.М. (2022). Тасаввуф – ўз-ўзини такомиллаштириш ва ҳақиқатни билиш йўли сифатида. Gospodarka i Innowacje., 30, 167-173.
24. Абсатторов Б. (2019). Шахс маънавий-ахлоқий баркамоллиги мезонларининг фалсафий талқинлари. Scienceweb academic papers collection.
25. Mamarasulovich A.B. (2020). Инсон фаолиятида ахлоқий меъёрларни шакллантириш мезонлари. Вестник Каракалпакского государственного университета им. Бердаха.
26. Mukhammadievich K.J., & Mamarasulovich A.B. (2022). Position of Al-Farabi and Ibn Sina in the conflict of philosophy and sufism. Conferencea, 46-56.
27. Mukhammadievich K.J., Mamarasulovich A.B., & Olimjanovich X.A. (2022, December). The position of Al-Farabi and Ibn Sina in the controversy of the history of philosophy and sufism. In E Conference Zone (PP. 17–25).
28. Abdukarimovna K.G. (2022). Yoshlar o'rtasida jinoyatchilik va huquqbuzarliklarni oldini olish dolzarb masala.
29. Каримова Г.А. (2022). Глобаллашув даврида жамият маънавий хавфсизлигига таҳдидлар. Ilm-fan taraqqiyotida zamonaviy qarashlar: Muammo va yechimlar, 3, 13-15.
30. Абдурахмонов У.У. (2023, January). Ёшлар онггида тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришда интеллектуал салоҳиятни ошириш механизмлари. In Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (Vol. 2, No. 1, – PP. 262–272).
31. Абдурахмонов У.У. (2023). Роль интеллектуального потенциала в развитии творческих качеств у молодёжи в обществе. International journal of advanced research in education, technology and management, 2(1).
32. Каримова Г. (2023, January). Глобаллашув шароитида мафкуравий эҳтиёжнинг ортиши. In Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies (Vol. 2, No. 1, – PP. 293–303).
33. Absattorov Baxtiyor Mamarasulovich. (2023). Yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash – xalqimiz tarbiyaviy an'alarining o'ziga xos jihatlari sifatida. Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies, 2(1), 273–281.
34. Каххарова М.М. (2000). Ворислик халк одоб кадриятларини шакаллантиришнинг муҳим омили.